

Historia dhe Legjenda e Norës së Kelmendit

Ky studim rreth Norës është minimal sepse artikujt dhe artifaktet mungojnë. Por këtu ai i shërben një qëllimi dytsor—dhanjes së një shembulli për punimin kërkimor sirdanik, veçsia specifike e të cilit është shkrimja e legjendave me historiografinë.

Abstrakti

Ndërsa burimet arkivore përqendrohen në aftësitë e saj luftarake si mënyrë mbijetese, tradita gojore e nëltson Norën si simbol të nderit dhe etikës femnore. Kështu, figura e saj merr formë përmes gërshetimit të historiografisë objektive dhe kujtesës kolektive (legjendave). Duke aplikua një metodologji eklektike në kontekstin e Kelmendit të vitit 1640, ky punim i shkurtë argumenton që figura e Norës nuk mund të kuptohet jashtë kontekstit sociologjik të bashkësisë të cilës ajo i përkiste—një mjedisi ku heroizmi individual ishte produkt i një strukture shoqërore meritokratike të bazueme në parimin e lashtë *‘primus inter pares’* (i parë në mes të njëjtëve). Duke ndjekë metodën sirdanike, na përpiqemi të ofrojmë një argument ku faktet historike dhe nevojave psikologjike të bashkësisë jo vetëm që balancojnë njëna-tjetrën, por ato edhe kontrollojnë njëna-tjetrën. Në herjen e Norës, kjo balancë dhe ky kontrol mund të arrihet duke balancua 1) relacionet që priftenit e asaj kohe i dërgonin Vatikanit dhe shkrimet e historianëve e shkollarëve në njënen anë, me 2) intervistat marrë përsonave të kësaj bashkësie dhe lirikat e lahutarëve.

Mund të argumentohet që, çka nuk ruhet në kujtesën kolektive nuk ka vlerë historike.

Fjalët Kyçe

Nora e Kelmendit, Vuçi Pasha, Kelmendi, Malsia e Madhe, Lekët, legjendat, historia.

Citimi

Klementi, N. (2026). *Historia dhe Legjendat rreth Norës së Kelmendit*. *Arbanika*. <https://arbanika.com/arkivi/shqip/nora-e-kelmendit-historia-dhe-legjenda.html>

Paraqitja

Nora e Kelmendit, Tringa e Grudës, Nora e Hotit, dhe Dranja e Kelmendit përfaqësojnë një fenomen të veçantë në historinë e Lekëve¹; lirinë vepruese të gruas përballë agresionit të jashtëm. Simbolikisht, tregon M. Sirdani, kjo liri i pohohej femënës Leke në moshën 13 vjeçe kur asaj i jepej kurtjeli, një thikë dytehëshe, me anë të të cilit asaj i kërkohej me ruajt nderin. Heroizmi i grave Leke ishte produkt organik i një bashkësie që vlersonte paprekshmërinë e individit, ku autoriteti ligjor buronte prej drejtsisë, jo hierarkisë, dhe ku nënshtrimi i plotë e femënës nuk kishte as baza ligjore as baza tradicionale.

Sipas historianëve, rreth vitit 1640, Kelmendi pati bamë një luftë për jetë a vdekje kundër otomanëve. Në këtë përballje, numri i kelmendasve mund të arrinte në 1,200 luftëtarë. Ka mundsí që ata mund të ndaheshin në 900 mashkuj e 300 femëna. Në varsí prej historianëve, numëri i ushtarëve otomanë jepet diku në mes 12,000 e 30,000 ushtarëve e bashibazukëve, në përballjen e të cilëve kishte ballkanas të kthyem në muslimanë, laramanë, kristianë, si edhe ushtarë prej Lindjes së Mesëme, Azisë, e Afrikës.

Zani i trimnisë së Kelmendasve dhe veçsisht i adoleshentes që vrau pashën boshnjak u përhap në të gjithë Ballkanin dhe pastaj arriti në Europë. Informacioni rreth kësaj beteje u përjetsua në shkrimet e **historianëve** të Europës, **relacioneve** që priftënit i dërgonin Vatikanit, dhe në **legjendave** të rapsodëve Lekë.

¹ Lekë – Tradicionalisht, banorët që banojnë në breg të Adriatikut, në derdhje të Matit, Drinit, dhe Bunës, banorët e Mbishkodrës që jetojnë në anën lindore të Liqenit të Shkodrës dhe në Alpe (në veri të Dukagjinit), banorët e Rugovës, Vuthajve, Martinajve, si edhe pjesa më e madhe e banorëve shqipfolës të zonave rreth Plavës e Gucisë.

Pëmbledhja Letrare

Tekstet historike që u patën shkruar në shekullin e Norës mund të ndahen në dy kategori, *Relacione*, shkruar prej priftënisish që e kishin për detyrë t'i reportonin Vatikanit rreth gjenjes së katolikëve shqiptarë, dhe *trajtime historike*, shkruar prej historianësh a shkollarësh. Ka mundsi që disa prej këtyne teksteve të jenë shkruar dekada pas luftës së Kelmendit, prandaj ato mund të jenë ndikuar edhe prej legjendave që kishin marrun formë rreth Norës dhe fisit të Kelmendit.

Në shekullin e njëzetë, Marin Sirdani pati shkruar një artikull të zgjanuar rreth Norës dhe Luftës së Kelmendit, ku ai citon shumicën e historianëve të herëshëm. Me komplementua burimet historike Marini pati intervistuar dy vetë, të cilët, ai argumenton, u patën zgjedhur për thellsinë e ditunisë së tyre.

Një tekst më i kompletuar nevojitet sepse në shkrimin e Marinit mungojnë citimet rreth relacioneve dhe, deri më sot, mungon një monografi e mirëfilltë shkencore qoftë për figurën e Norës, qoftë për Luftën e Kelmendit të vitit 1640. Por, këtu nevojitet me qartësi përkufizimin e termit ‘monografi’. Monografia nuk është thjesht një vëllim i shkruar rreth një subjekti, por një traktat i specializuar që mbështetet mbë një analizë kritike të shëndoshë dhe jep referenca burimore të verifikueshme. Për studiuesit, vlera e monografisë qëndron pikërisht te citimi i autoriteteve pararendëse—siç shihet, për shembull, në veprën e Gjergj Nikprëlës rreth luftës së Mbishkodrës. Një tekst që pretendon statusin e monografisë pa ofruar asnjë citim apo burim arkivor, mbetet thjesht një rrëfim subjektiv; sepse në botën e shkencës, nuk është titulli ai që përcakton natyrën e veprës, por rigorozi i metodologjisë së përdorur.

Ky deficit metodologjik mbetet trashëgimi e modelit monist të kërkimit, ku historia nuk trajtohet si shkenca e zbulimit të fakteve, por si mjet i propagandës shtetnore; dhe ku legjendat shiheshin si

prapambetje shoqnore. Në atë sistem, autori nuk kishte nevojë për citime, sepse 'e vërteta' ishte e diktuar me një plumb.

Ky shkrim i thjeshtë nuk i plotson as mangsitë rreth Norës as rreth Luftës së vitit 1640, por ndihmon në sjelljen e narrativit të kësaj adoleshenteje në rravë të mbarë; ku historia dhe legjendat komplementojnë dhe kontrollojnë njëra-tjetrën.

Mungojnë edhe kerkimet arkeologjike rreth *Qytezës së Kelmendit* në Nikçin e vitit 1640, si edhe objektet e Norës, p.sh., kurtjeli ose shpata me të cilën ajo vrau pashën, gunleta (xhubletë vajzash) e Norës, dhe ndonjë objekt tjetër.

Legjendat janë burimi tjetër rreth Norës dhe Luftës së Kelmendit të vitit 1640. Versioni i tij më i pranuar gjendet në lirikën e rapsodëve Lekë. Ndryshe prej shkrimeve historike, këto lirika përmbushnin nevojat shpirtnore të bashkësisë që i krijoi e zhvilloi ato. Fakti që këto lirika vlersohen edhe sot tregon që, së paku ndër Lekë, ato kanë vlerë të thella shpirtnore.

Tematizohet, kjo përmbledhje letrare mund të ndahet në dy kategori: 1) në burime që e shohin Norën si një luftëtare shumë të aftë, e cila merrte pjesë në sulme kundër ushtrisë otomane dhe në plaçkitjen e karavaneve otomane, si edhe dhe plaçkitjen e tregtarëve serbë, boshnjakë, dhe shqiptarë, dhe 2) si një vajzë të cilën Vuçi pasha cakonte ta merrte për grua; me dëshirë a me dhunë.

Në të dyja rrefimet, Nora paraqitet si një adoleshente me bukuri të mahnitëshme. Marini shkruan që ajo njihej si *Nora e Bukur*. (Megjithatë, ai e titullon shkrimin e tij *Judita e Kelmendit*!).

Analiza e figurës së Norës shtrihet në dy rrafse: së pari, në pragmatizmin e shkathtësisë luftarake dhe, së dyti, në dimensionin etik të mbrojtjes së nderit. Në të dyja dimensionet, Nora shfaqet si personifikim i mbijetesës së bashkësisë, duke asgjësua forcën që kërcënonte si ekzistencën fizike ashtu edhe esencën shpirtërore të

Kelmendit. Përmes aktit të saj, ajo i përcolli shoqënisë shqiptare diktatin e pashmangshëm të luftëtarit: se mund të arrijmë në një pikë ku dhuna duhet të përballlet me dhunë dhe ku integriteti i njeriut peshon më randë se vetë jeta.

Legjendat ose kujtesa kolektive: Përqendrohen te bukuria, fisniknia, frymëzimet etike, dhe aktet sublime për hir të bashkësisë. I shërbejnë nevojës psikologjike të bashkësisë për simbole jo vetëm të pathyeshëme por edhe që janë përtej zotnimeve të anamikut; sepse egzistojnë në shpirtin e popullit.

Historiografia ose metoda shkencore: Përqëndrohet te faktet historike të regjistruome prej autorësh të ndryshëm. Në lidhje me Norën ato jepen prej priftënve e historianëve të kohës.

Metodologjia

Në këtë punim, historia trajtohet si një konstrukt organik i bashkësisë; një gërshetim i "bamave" (fakteve) dhe vlerave që kjo bashkësi u vesh atyne fakteve përmes legjendave. Kelmendasit nuk e ndërtuan identitetin e tyre mbi fantazí, por mbë një politikë të palëkundun pavarësie, ku akti luftarak dhe narrativi etik ishin të pandashëm.

Kjo përjasje e dyfishtë qet në lirishtë *Metodën Sirdanike*: një qasje eklektike ku historiografia, arkeologjia, dhe dëshmia gjuhësore ballafaqohen me legjendat e ruajtuna në kujtesën e popullit. Në këtë proces, secili burim shërben si mekanizëm kontrolli për tjetrin, dhe historiografia a legjendat shërbejnë si balancuese të njëna-tjetrës.

Burimet e këtij studimi mbështeten në dokumentet e shekujve XVII, XVIII dhe XX. Një randësi e veçantë i është kushtuom kërkimit të Marin Sirdanit, ku përveç gjetjeve historike përfshihen edhe fragmentet e intervistave që mbijetuan pas asgjësimit të dhunshëm të dorëshkrimeve të tij (rreth 2,000 faqe) prej regjimit

komunist. Ky studim cakon me rindërtua ato pjesë të mozaikut që historiografia zyrtare shpesh i ka lanë në harresë.

Metodat

Me cak me ofrua një këndvështrim asnjnjës që nuk hijezohet ekskluzivisht as prej historiografisë zyrtare, as prej romantizmit të legjendave, ky punim mbështetet në analizën krahasuese të dy perspektiveve: dokumenteve shkencore të shekujve të fundit dhe korpusit të legjendave të ruajtuna në lirkat e lahutarëve. Qëllimi i këtij ballafaqimi është nxjerrja e një narrativi më të plotë dhe më të balancuom. Kjo metodë cakon me integrua nevojat informative të akademisë me nevojat psikologjike të bashkësisë, duke pranua që e vërteta historike e një populli nuk gjendet vetëm në arkiva, por edhe në mënyrën se si ai popull zgjedhë me kujtua vetvete.

Kontrolli dhe Balanca

Legjendat krijohen me përmbushë nevojat psikologjike të një bashksie. Ato dëshmojnë për rreziqet që kërcënojnë një bashksí dhe për heronjtë që përballen me këto rreziqe. Njëni prej rreziqeve të kohës së Errsinës Ballkanike ishte përdhunimi i femënave; femënat e grabituna shiteshin në kryeqytetin otoman edhe në shekullin e njëzetë. Për ata që vleronin nderin dhe lirinë, ky rrezik i përherëshëm kërkonte heronj të gatëshëm me rrezikua jetën e tyne. Por, ndryshe prej shumicës së kulturave botnore, ku është i dashuni i femënes ai që e mbron atë prej përbindëshit fizik a psikologjik, në legjendën pothuaj 400 vjeçare të Norës së Kelmendit ishte vetë femëna ajo që mbrojti vetveten.

Legjendat

Besohet që Nora vinte prej parisë së Kelmendit sepse i jati i saj, Voku, ishte Vojvoda i Parë i Selcës. Nuk dihet prej kah vinte e ama e saj, por thohet që ajo quhej Hanë. Nora kishte pasun edhe një vëlla më të madh, por i cili kishte vdekun në moshën pes vjeç.

Kur Hana ndjeu që ata do të shtoheshin me një fëmijë, ajo i tregoi Vokut. Thohet që Hana e Voku iu lutën Orës që Ajo t'u jepte atyne një djalë; me gjasë prej ligështimit që ata ndjenin për humbjen e djalit të tyre të parë. Ka mundsí që Voku kishte edhe arsye të tjera me iu lutë Orës. Ai dëshironte që i biri i tij të bâhej luftëtar dhe të trashëgonte titullin Vojevodë.

Në vend të djalit, Ora u dhantoi Vokut e Hanës një vajzë, Norën. Ashtu si në dramën e Sofokliut, edhe në rrëfimin e Norës së Kelmendit thohet që, në një buznatë, Voku e la foshnjen në mal; ushqim për bishat. Por një emtë e Norës, ndoshta duke e ditë qëllimin e Vokut, e mori mbesën e saj dhe e rriti atë si të vetën.

Prej kësaj legjende mund të inferojmë që Nora ishte një fëmijë i padëshiruom. Ky koncept është pagan, jo monoteist. Edhe lanja e fëmijës në mal forcon asertën që kelmendasit e asaj kohe ende praktikonin paganizmin; sëpaku pjesnisht. Kështu, kelmendasit shfaqnin trí aspekte pagane: 1) lutjet ndaj Orës, 2) përzgjedhjen e fëmijëve gjenetikisht të shëndetëshëm ose të dëshirueshëm, dhe 3) siç do të shihet te *Relacionet*, ata praktikonin edhe prëtimin mbë karavanet otomane, serbe, boshnjake, e shqiptare; gjithmonë duke sulmua ekskluzivisht të pasunit.

Kur Nora ishte në moshë adoleshente, e rritun në një shoqni ku bashkjetonin paganizmi e katolicizmi dhe ku mbretnonin liria e ligji tradicional, Vuçi Pasha, sunduesi i ushtrisë otomane të zonës, u ofroi kelmendasve një dilemë: *Më jepni Norën për grua, ose pranoni djegien e Kelmendit*. Nuk dihet se ku e pá pasha Norën, por mund të argumentohet që bukuria e saj ishte kaq e mahnitëshme saqë ate e njihnin të gjithë. Ciladoqoftë e vërteta, legjendat e gjejnë shkakun e luftës kelmend-otoman aty ku grekët patën gjetun shkakun e Luftës së Trojës; te bukuria e rrallë e një femëne. Por, prej kandvështrimit të Norës, oferta qëi bâhej asaj ishte jashtzakonisht brutale. Asaj i

kërkohej që jo vetëm të martohej me pashën, por edhe të pranonte sundin e pushtuesit, fenë islame, dhe ligjin e Sheriatit.

Duke kërkuar të vërtetën e legjendës sa më thellë, Marini e pati komplementuar shkrimin e tij edhe me dy intervista, njënen prej Prel Tom Cubit, Vojvodë i Selcës, dhe tjetrën prej Gjet Alezit, burrë në shenjë prej Boget (Kontribut, 456, Shenimi 767). Këto intervista, të integruar në shkrimin e Sirdanit, pohojnë që ndikimi i ngjarjes së Norës peshonte randë edhe ndër Lekët e fillimit të shekullit të njëzetë. Në fakt, ishte në atë kohë që Dranja e Kelmendit pati vramë një cub² që e pati përdhunu atë.

Legjendat rreth Norës dallohen prej historiografisë edhe në një pikë tjetër. Sipas legjendave Nora e mbyti pashën me anë të kurtjelit³ të saj, dhe ishte vetëm për vetëm me të. Kurse, sipas historisë, ajo, ndoshta në krye të 300 grave kelmendase që mund t'i kishin dalun ushtrisë otomane përmbropa, e zuni pashën në tendën e tij ushtarake dhe ia preu atij kryet me shpatë. Kjo mund të duket si një detaje e vogël, por ajo tregon dy pikvështime të ndryshme. Legjenda përqëndrohet në përballjen emocionale. Mund të thohet që ajo e redukton idenë e lirisë e nderit në një shpërthim momental emocional; katharsis. Kurse historia, duke e pá luftën si një pejsazh dhe heroinën a heroin si një pikë në këtë pejsazh, i redukton nevojat shpirtnore të një bashksie në një deklaratë a datë historike, ose në arithmetikën e numërit të ushtarëve vramë a të gjallë.

Historiografia

Historiografia rreth Norës dhe Luftës së Kelmendit ka dy burime:

1) Relacionet rreth gjendjes së katolikëve shqiptarë të cilat priftënit

² cub – Sipas Gjeçovit, cub quhet ai që vjedhë kafshë shtëpiake, veçsisht gjedh.

³ kurtjel – Thikë me dy tehe që u jepej vajzave Leke në moshën 13 vjeçe. Tipikisht, këto vajza veshnin një gunletë (xhubletë e lehtë), dhe thikën e mbanin me vete pas postavës. Qellimi i armatosjes së këtyre vajzave ishte me mbrojtë nderin.

katolikë ia dërgonin Vatikanit, dhe 2) Shkrimet prej historianëve e shkollarëve të kohësë ngjarieve.

Relacionet

Në njënin prej këtyne relacioneve shkruhet:

Të gjithë të tjerët të maleve kanë bamë paqe me turqit, d.m.th. Gashi, Iballja, Mirdita dhe vende të tjera, përveç Pultit e Kelmendit. Tash sulltani ka dërgue një pashë me 20 mijë ushtarë, dhe ka mbledhë edhe të gjithë të krishtenët e muslimanët e këtyne fushave, dhe kanë shkue kundër kelmendasve. Këta nuk e dinin se do t'u shkonte ushtëri sepse një shtrigë⁴ i gënjeu. Asgjamangut, sapo e morën vesh se shkonte një ushtri e tillë kundër tyre--dhe ata nuk ishin veçse nantqind luftarë - menjëherë... kanë vramë kaq turq dhe skizmatikë t'ushtrisë së turkut, sa pothuej një gjysmë dite ecëshe nepër kufomat e të vdekunve, dhe prej tyre [Kelmendasve] nuk kanë mbetë veçse 10 të vdekun e 4 të plagosun.

Autori vazhdon:

Pultianët e thanun rrijnë ndër male shumë të thepisuna, dhe bahen shumë (?), por të vorfën; kanë dy priftën, por dyshoj se mos janë si ndonjeni prej tyre; njëdhin, vrasin, e bajnë skllavë dhe plaçkisin turqit, skizmatikët dhe të krishtenët, dhe thonë se këtë e bajnë për nevojë, mbasi turqit i plaçkisin. Kelmendasit janë në kufi [me Pultin], por në një malsi ma të fortë dhe prandaj janë të pamposhtun; janë ma të fortë se Pultianët dhe ma të pasun, por ma t'egjër⁵, sepse rrallë herë shkon prift te ta. Me emën janë të krishtenë, por me vepra aspak;... Kaq shumë u ka dalë zani e kaq të mëdha janë pretimet⁶ e tyre dhe damet që bajnë, saqë shpesh herë sulltani ka dërgue ushtri kundër tyre e pultianëve, por kurr s'kanë bamë asgjë.

Më 3 Gusht 1707, V. Zmjaviqi i shkruan Vatikanit:

⁴ shtrigë – Koncepti 'shtrigë' në fetë monoteiste është koncept paragjykses. Ajo që ata qajn 'shtrigë' në fenë pagane quhet Dijetare (Orakull).

⁵ 'të egjër' – Këtu, kjo fjalë nuk ka as kuptimin të pazhvilluom as më të trima ose guximtarë. Autori, një prift katolik, njësion paganizmin me pazhvillimin dhe kristianizmin me zhvillimin. Kështu, 'më të egjër' domethanë 'më të pakristianizuom'. Krahajo, Pulti kishte dy priftën, kurse Kelmendi asnjë.

⁶ ploja, plaçkitja, piratnia; grabitja e karavaneve otomane

“Dí se midis Kelmendasve u dukën në betejë 300 gra, të armatosuna me çdo gjá, kurse njëna prej tyne, pati nderin me vrá e me i pré kryet komandantit të ushtrisë otomane, në korrik të këtij viti.”

Ky relacion i shkruom rreth 70 vjet pas luftës së Kelmendit e paraqet përballjen e Norës me pashën si pjesë e luftës së kelmendasëve kundër otomanëve. Këtu, caku i autorit është me kallzua që Nora ishte luftëtare e stërvitun. Tregimi i këtij autori përkon me atë të Sirdanit, ku esenca e Norës është luftëtarja e jashtzakonëshme.

Në *Relacione* 159-61, shkruhet:

Kelmendasit banojnë ndër male shumë të mëdha dhe me pozita të forta [?] ndërmjet Bosnjës dhe Shqipnisë. At janë me kombësi shqiptare, flasin shqip dhe janë të përfshimë ndër kufijt e Shqipnisë, ushtrojnë besimin tonë të shenjtë katolik romak, por prej mungesës së punëtorëve⁽¹⁶⁾ janë shum injorantë ndaj këtij besimi të shenjtë⁷. Janë afro 250 shtëpi dhe 2900 frymë. Janë shum t'egjër prej natyre dhe shum të guximshëm në mjeshtinë ushtarake, të pashëm, dhe trupmëdhaj. Kështuqë kur sulltani vuni nën zgjedhë të gjith Shqipninë, Bosnjën, e Sërbinë që janë krabina për rreth këtyne popujve të Kelmendit, kurr nuk muji me ia shtrive vullnetit dhe bindjes së vet këta dhe disa popuj të tjerë banorë të maleve të Dukagjinit... Këta popujt e Kelmendit janë edhe shumë të pasun sepse përherë nëpër Shqipni, Bosnje e Serbi kanë plaçkitë e grabitë tregtarët e këtyne tri krabinave tue marrë çdo vjetë, ma shumë o ma pak, 40-50 kuaj të ngarkuem.... ma se një herë janë shtrimë edhe në Bosnje me plaçkitë fshatënat në mes të ditës, me marrë skllavën, kafshë, orendi argjanti dhe plaçka shtëpiake. Kjo shkaktoi që disa veta nga këto 3 krabina, dhe sidomos ata të Bosnjes, vajtën në Stamboll me u ankue dhe me i r'a ndër kambë sulltanit kundër Kelmendasve për kaq fyemje, tue i thanë se në qoftë se nuk do të merrej ndonjë masë që me i rrenue Kelmendasit

⁷ ‘inJORantë ndaj këti besimi të shenjtë’ - Këtu argumentohet që kelmendasit nuk e njihnin (inJORantë – mungesë dieje për diçka) besimin kristian. Fakti që ende në shekullin e njëzetë besohej në Orë, Zana, e Shtojzovalle, tregon që në atë kohë, kelmendasit praktikonin fenë pagane. Në anën tjetër, prifti që shkruan këto relacione ishte injorant ndaj paganizmit.

kryengritës dhe që na bajnë keq, na që jemi shtatasit tuej dhe ju paguejmë kaq shumë haraç, dhe ju sjellm kaq shumë shërbime, nuk mund t'i durojmë shtypjet e tyre dhe prandaj do të detyrohemi me ikë në shtete të krishtena me të gjithë familjen, me fshat e me mbarë krabinën... sulltani u idhnue mjaft kundër Kelmendasve... [ai vendosi] të merrej me rrënimin e Kelmendit.

Interesant është që në këto grabitje Kelmendasit, ashtu si Pultianët, grabitnin edhe sklleven, të cilët ata ose duhej t'i mbanin në shtëpitë e tyre ose t'i shitnin. Ky aspekt nuk trajtohet në historinë e Shqipnisë.

Në faqen 181 të *Relacione*, autori shkruan që Kelmendasit ishin të detyruar me i mëshefë personat në “seksin femnor”. Kështu, mund të inferohet që ushtria otomane përdhunonte ose grabiste grá e vajza në vendet që ajo pushtuome.

Historianët

Autorët kryesorë që patën shkruar për Norën dhe Luftën e Kelmendit ishin Pjetër Bogdani dhe teologu italian Arcangelo da Salto. Ka gjasë që François Lenromantit dhe Enrico de Gubernatis citojnë da Salton. Marin Sirdani i citon të katër historianët/shkollarët. Kështu, historia e Norës dhe Luftës së Kelmendit ka dy autorë kryesorë, Bogdanin dhe da Salton. Të dy ishin autoritete akademike të njohuna të kohës së tyre.

Pjeter Bogdani (1627 – 1689)

Në qoftë se Lufta e Kelmendit ndodhi në vitin 1640, në atë kohë, ky autor ishte rreth 13 vjeç dhe, me gjasë, jetonte në *Gur të Bardhë* të Hasit. Prandaj, nevojitet një studim i burimeve që ai përdori për tekstin e tij. Sidoqoftë, në veprën e tij *Banda e Profetënve*, Bogdani shkruan:

“Kush mundet me i ram mboh se mǎ i vobek kje Vuça Pasha, i silli per të mbëledhë një ushtri dymbëdhjetë mi vetësh, nuk i mastuen shumë milion ar, se Kelmendsit, të sjiť me një ȝa: “Eja kush ansht trim”,

mbledhunë afer pesqind vetë, vrën Vuça Pashen, vjetit së Krishtit 1630. E në nevojë mpsuen me granë lëkuren e qarrit, posi të begatët majen e miellit, endë atyne ajo gjellë më shije u ka, se Pashallarvet e Sanxhakvet mishi i kingjavit e vjetave të njomë, pa ndiem kurraj të ngimë, tue ngrënë per gjith horë e tue votë rreth neper rajë të tyne, posi tha Profeta: “Kanë me ardhunë rreth gjytetsë e kanë me pësue m’uni posi qënt e gjithëherë më fort dëshërojnë”.

Arcangelo da Salto (Shekulli i 17^{të})

Ky teolog italian, në vëllimin e II^{të} të veprës së tij, *Vita del Venerabile Padre Fr. Bonaventura da Palazzuolo Riformato (Venecia, 1722)*, jep disa detaje rreth luftës midis Kelmendit dhe Perandorisë Otomane.

“Vjetin 1638 dau Sulltani me mposhtë të Krishtënit të quejtun Kelmën, banorë të maleve të nalta të Shqypnis, shka s’i kishte dalë me bā qese kishte pushtue at mbretin. Shënjo i per at qellim Pashen e Bosnjes me një ushtri tridhetë mi luftarësh me të cillt shkojshin perdhuni edhe shumë të Krishtënë. Ndeshtë të dyja ushtrit në shoshogën me gjithse Kelmendsit s’ishin veçse shtatëqind, të ndimuem prej vendit të thyeshem, mbyten katermi Turq, mueren nozull e municjone, e ushtrija qi pështoi u vu në të hikun e kjenë të ngushtuem me e shgrehë luftën. Prej Kelmendsve mbeten vetem trembëdhjetë të dekun e disa të varruem, e prej të Krishtenve qi ishin kenë me Turq mbeten dekun tre a kater”.

François Lenormant (1837 - 1883)

Autori e shkroi tekstin e tij *Turcs et Monténégrins* (Paris, 1866) gjatë udhëtimit të tij në Ballkan, por me gjasë pjesa që flet për Luftën e Kelmendit u pat cituom prej da Saltos.

“Tuj e dijt qeverija otomane se çerdhja e anmiquë të sajë ishte Kelmendi, i dha urdhen në vjetë 1624 Pashës së Pejës e Mydyrrit të Guçis me e shtruve e me e bā të pakënnun at fış. Kta mbas urdhnit qi paten i mşyn, po kjenë dā me dam e mbarre të madhe. Po per me muejt me e hjekë at kore prej vedit mueren e dhanë deri sa te e vona i a mbushen menden Stambollës me çue ndima të mdhā e ushtri per me pushtue at fış, qi i qitëte aq trazime qeveris. Kshtu Pasha i Shkodres muer urdhen me e bashkue

fuqin e vet me fuqi të Pashës së Boznjes e të Pejës e me e msý Kelmendin. Ushtria e bashkueme mbrrijti në tridhetë mi vetë edhe u nis prej Shkodret e u kap lugut të Cemit perpjetë. Kelmendsit u rrudhen perpjetë para gjith asajë mori ushtrie. Pa mbrrijt në Tamare, ku pigen Cemi i Selcës e Cemi i Vuklit, e ku Kelmendt kishin rrenue uren, banë një dredhi. U vënë në të hikun pa bā asnji qindresë me randsi. Kjo ligshbi e dukshme u dha xemer Turqve e filluen me u shperda tuj e kalue lumin në kambë e tuj i ndjekë Kelmendsit majeve ku u shternguen per qindresë. Para se me i a nisë ktij sulmit Kelmendsit kishin çue një rrem ushtrie mbrapa Turqve tinzë, e kshhtë pa pritë pa kujtue kjenë të msým prej të dyja anve. Kelmendt të ndimuem edhe prej grave të veta rrokulluen shkamij e shkrepë mbi Turq, të cilt ishin shperda lugut të Cemit e brijave, por shumica gjindeshin në një grykë të ngushtë, ku s'muejshin me u sjellë. Me i msý para nuk muejshin, pse ndesheshin në trup t'ushtris së Kelmendit, sidomos në shkrepë e shkamij, qi u rrokullojshin në ta, kshtuqi s'u mbet tjeter veç me i çilë shteg vedit per mbrapa, shka nuk u duel ndryshej veç tuj bā të bjerruna të mdha. Prej Turqve mbeten dekun gjasht mi vetë, megjithse nuk kjenë veç nandqind Kelmen, qi përbājshin gjith fuqin e tyne. Pasha i Boznjes keje i pari, qi u vu në të hikun."

Enrico de Gubernatis (1836 – 1914)

Edhe ky autor ka gjasë që citon da Salton. Mâ poshtë jepen citimet e tij në italisht dhe përkthimet në shqip prej Marin Sirdanit.

Kelmendsit si per natyrë e vend të fortë, si per trimni qi tregojn xëhen per mǎ të rrebtit nder Shqyphtarë (*... tum propter naturae et loci, munimen, tum ob propriam magnanimitatem sup rǎ, omnes Albanenses reputantur*).

Per shkak të disa të thyemeve t'ushtris turke e pse s'kishin muejt kurr me e shtrure at vend kishin fitue një nam të madh n'anekand mbretnín otomane (*in toto ottomanico dominio magni nominis facti fuerant*).

Diskutimi

Historianët e shkollarët mund të flasin edhe për Norën edhe për Luftën e Kelmendit, por ata përqendrohen kryesisht në të dytën sepse ajo i përshtatet më mirë qasjes shkencore.

Edhe rrëfyesit e legjendave mund të flasin edhe për Norën edhe për Luftën e Kelmendit, por ata anojnë kah tregimi i Norës sepse ai i përshtatet më mirë qasjes emocionale.

Tipikisht, historiografia i ka për subjekt një bashksí, kurse legjenda ka për subjekt një përsón. Historia dhe legjendat janë dy gjysmat e të vërtetës. Ndërsa historia na jep diçka të llogaritëshme sepse ajo bazohet në numra e data, legjendat na japin shqetsimet e bashksisë, të cilat janë të padhogaritëshme veçsisht prej atyne që nuk i përkasin bashksisë. Të dyja përspektivat ndihmojnë në përcimin e një narrativi të shendetëshëm.

Përfundimi

Sirdani tregon që Nora dhe i jati i saj ishin luftëtarë dhe kishin marrdhanje shumë të mira. Ai thotë Nora u vullnetua me vrá pashën. Vendimi i saj ishte heroik sepse ajo vendosi me rezikua jetën e saj për hir të bashksisë. Kjo bindje, ku Nora shihet si luftëtare e stërvitun, ndryshon prej legjendave, ku Nora ishte një heroinë e një tipi tjetër; e vajzës që vdes për hir të nderit. Prandaj për hulumtuesin e të kaluomes, figura e Norës mbetet në mes të historisë e legjendës; e hapun ndaj të dyjave.

Legjenda e Norës mund të besohej se kishte ndodhun vetëm në Kelmendin misterioz të asaj kohe, në Kelmendin që pretonte mbë ushtarët e karavanet turke dhe mbë karavanet e tregtarëve serb, boshnjakë, e shqiptarë. Një popullsi e tillë luftarake kur Ballkani rënkonte prej dhunës së pushtuesit jo vetëm që e bante gjithçka të besueshëme por edhe të dëshirueshëme.

Kelmendi ishte i mbështjellun në muzg misterioz edhe për një arsye tjetër. Ndryshe prej ballkanasve të pushtuom, të cilët kishin konvertuom në fetë kristiane a muhamedane, Kelmendasit vazhdonin të besonin edhe në *Zotënit e Parë*. Vene ré se sa pozitivisht përshkruheshin ata prej historianëve e shkollarëve: *trima, mjeshttra lufte, të pasun, trupmëdhenj, të pashëm*; praktikisht Zotën.

Çashtje nuk është nëse këto përshkrime ishin të vërteta, por që në thellsinë e Avës⁸ së tyne psikologjike, ballkanasit zhigeshin për egzistencën e një popullsie të tillë. Ata andërronin që një popullsi e tillë jo vetëm të egzistonte por t'i shpëtonte ata prej zgjedhës së huaj. Për këtë arsye, legjendat që burojnë prej shpirtit të një bashksie komplementojnë historiografinë. Në fakt, mund të argumentohet që historiografia është vetëm skeleti i përvojës njerzore.

Referencat

Relacione mbi Gjendjen e Shqipërisë Veriore dhe të Mesme në Shekullin XVII, Vëllimi II (1634-1650)

Relacion i Ipezhëkënit të Sapës, Frang Bardhit, drejtue Kongregacionit të Pp. F. -- Mbi vizitën e kryeme në Spas, Iballe e Pult dhe mbi akspeditën e Vuço Pashës në Kelmend., faqe 117.

Pjetër Bogdani, *Cuneus Prophetarum*, 1685

Arcangelo da Salto, *Vita del Venerabile Padre Fr. Bonaventura da Palazzuolo Riformato*, 1722.

François Lenormant, *Turcs et Monténégrins*,

Marin Sirdani, *Kontribut per Historine e Kulturen Shqiptare, Botimi II*, Libraria Françeskane, Shkodër, 2008.

⁸ Avë –en. soul, la. shpirt, arab. ymër (Gazulli, Dema, Topalli)